

MİLLİYETÇİLİK AKIMININ BALKANLAR'DAKİ GAYRİMÜSLİM UNSURLAR ÜZERİNDEKİ ETKİSİ (1789 – 1875)

THE EFFECT OF NATIONALISM CURRENT ON THE REAL ESTATES IN THE BALKANS (1789 – 1875)

Mehmet KAYIRAN¹

Özet

14. Yüzyıl başlarında tarih sahnesine çıkan Osmanlı Devleti, Batı'ya doğru sınırlarını genişletti ve Rumeli'ye yerleşerek o bölgeyi ülkenin önemli bir parçası haline getirdi.

17. Yüzyıl ortalarında ise çeşitli nedenlerden dolayı bir durgunluk içine giren Osmanlı Devleti, önce yavaş yavaş sonra hızla bir gerileme ve çöküş sürecine girdi.

Osmanlı Devleti'nin çöküşünün en önemli nedenlerinden biri Fransız İhtilali'nin Dünya'ya yaydığı “milliyetçilik” siyasetidir. Milliyetçilik siyaseti etkisiyle ayaklanan Balkanlı milletleri Avrupalı emperyalist ülkeler de desteklemiş ve başlattıkları isyanların başarıya ulaşmasını sağlamışlardır.

Bu incelemede, Osmanlı Devleti'nin dağılma – çöküş sürecini başlatan ve hızlandıran “Milliyetçilik Akımının Balkanlardaki Gayrimüslim Unsurlar Üzerindeki Etkisi (1789 – 1875)” tarih metodolojisinin ilke ve esaslarına uygun bir biçimde ele alınmış ve yorumlanmıştır.

Anahtar Sözcükler: Osmanlı Devleti, Balkanlar, Milliyetçilik.

Summary

The Ottoman Empire, which was on the stage of history at the beginning of the 14th century, expanded its borders to the West and settled in Rumelia and made it an important part of the country.

In the middle of the 17th century, the Ottoman Empire, which entered into a recession for various reasons, entered into a process of decline and collapse.

One of the most important reasons of the collapse of the Ottoman Empire is the nationalism 'politics that the French Revolution has spread to the world. The European imperialist

---

¹ Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Tarih Bölümü Dr. Öğretim Üyesi.

countries have supported the Balkan nations, which were revolted by the influence of nationalism, and ensured the success of the revolts they initiated.

In this study, “The Effects of Nationalism on the Non-Muslim Factors in the Balkans (1789 - 1875)” on which initiated and accelerated the disintegration and collapse of the Ottoman Empire was dealt with and interpreted in accordance with the principles of history methodology.

Key Words: Ottoman Empire, Balkans, Nationalism.

GİRİŞ

Osmanlı Devleti, 13. yüzyıl sonunda Anadolu Selçuklu Devleti'nin bir uç beyliği iken; bağımsızlığını ilan etmesiyle tarih sahnesinde ki yerini aldı. Büyük Kayı boyundan bir oymağa bağlı olan Osman Gazi, gaza ve cihat fikirlerinin yaygın olduğu Türk halkını teşkilatlandırarak fetih hareketlerine girişti. Kuvvetli bir askeri sistem, adil bir yönetim ve teşkilatlıktaki üstün yetenekleri sayesinde fetih hareketlerine girişen Osmanlı devleti kısa sürede sınırlarını genişleterek kuvvetli bir devlet haline geldi². Bu tarihlerde Bizans İmparatorluğu gerek merkezde gerekse Balkanlarda çeşitli sorunlarla uğraşiyor, Osmanlı Devleti'nin büyümesinin önüne geçemiyordu. Ağır vergi ve angaryalar altında bulunan, tekfurların baskısı ile ezilen halk da, Bizans yönetiminden soğumuştur. Bu durum, Osmanlıların Kocaeli Yarımadası'nda kısa sürede egemenlik kurmalarını sağlayan temel etkenler olarak görülmektedir³.

Bursa'yı, İznik'i, İzmit'i alan Osmanlılar, Kocaeli Yarımadası'nda tam bir egemenlik kurmuşlardı. Bizans İmparatorluğu'ndaki çatışmalar (1341-1347) ve Kantakuzen'in Orhan Gazi ile bir ittifak yapması Türkler 'in Rumeli'ye geçişini kolaylaştırmıştır. Kantakuzen, Süleyman Paşa'ya Bolayır yakınlarındaki Çimpe Hisarı'nı üs olarak bıraktı (1352). 1354 yılında bir zelzele sonunda Gelibolu kale duvarlarının ve diğer kalelerin yıkılmasıyla Türkler buraları kolayca ele geçirdiler ve Gelibolu Yarımadası'nın fethini tamamladılar⁴.

Osmanlılar Rumeli'nin fethine başlar başlamaz ele geçirilen bölgelere, Anadolu'dan Türk aileleri getirerek yerleştirmeye başlamıştır. Buralara yerleştirilen Müslüman Türk aileleri Müslüman nüfusun artmasını sağlarken; askeri harekâtı da kolaylaştırmışlardır. Bu göç ve yerleşme hareketlerinde dervişlerde önemli bir rol oynamış, bunların kurdukları

² Bu konuda geniş bilgi için bkz.: Fuat Köprülü, **Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu**, Ankara, 1984; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C. I, Ankara, 1972.

³ Uzunçarşılı, **a.g.e.**, C.I, s. 162; Stanford Shaw, **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, C.I, (1280-1808), İstanbul, 1982, s. 37-38.

⁴ Stanford Shaw, **a.g.e.**, s. 38-46.; Dimitri Kantemir, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Yükseliş ve Çöküş Tarihi**, Ankara, 1979, c.1., s.24-34.

zaviyeler Rumeli'deki yerleşmenin çekirdeklerini oluşturmuştur⁵. I. Murat'ın merkezde doğrudan doğruya kendisine bağlı düzenli bir kapıkulu ordusu kurması da askeri alanda Osmanlılar'ı başarıya götüren en önemli etken olmuştur. Anadolu Selçuklu Devleti'nin, Moğol tazyiki altında çökmesi üzerine ortaya çıkan beyliklerden Osmanlı Beyliği'nin jeopolitik durumu yanında, bu nüfus kasvetinin vermiş olduğu dinamizmi de saymak gerekir. Ayrıca, Osmanlı Devleti'nin doğmasını, kısa zamanda gelişip İmparatorluk halini almasını sağlayan amillerin başında o devrin başlıca özelliği olan gaza ve cihatla, iktisadi sebepler de vardır⁶.

Rumeli'ye yapılan fetihler ve Balkanlar'da yapılan savaşlar hep Osmanlılar'ın başarılarıyla sonuçlanıyordu. Amerikalı bir bilim adamı George Hoffman, Balkanlar'ı konu alan incelemesinde, Güneydoğu Avrupa'nın tarih boyunca stratejik bir öneme sahip bir bölge olma özelliğini koruduğunu anlatmaktadır. Hoffman, Balkanlar'ın Asya ve Avrupa'ya yakın olan bu bölgesinin ulaşımının kolaylığı, nüfus hareketleri bakımından sahip bulunduğu özellik, komşularından etkilenmesi, imparatorlukların ve kültürler için bir köprü ya da savaş alanı olması bakımından önemli bir fonksiyona sahip olduğunu belirtmektedir⁷. Osmanlılar'ın Balkanlar'da ilerlemesi Papalığın ve Avrupa'lı devletlerin Türk akınlarını durdurmaları için harekete geçmelerine sebep olmuştur. Macar Kralı ve aynı zamanda Polonya (Lehistan) hükümdarı Ladislas ile Macaristan'a kaçan Sırp Kralı Jorj Brankovie ve Transilvanya (Erdel Beyi) Hünyadi Yanoş, Osmanlılar'a karşı bir ittifak yaparak harekete geçmişlerdir. Macarlar, Sırlar, Ulahlar (Eflaklılar) ile İngiltere, Fransa ve İspanya gibi diğer Avrupa Milletlerinden de pek çok gönüllünün katıldığı Haçlı seferleri düzenledilerse de Kral Ladislas'ın öldürülmesi (1444) ve Osmanlılar'ın Balkanlar da kazandığı zaferlerin en büyüklerinden biri olan İkinci Kosova Zaferi (1448) ile Balkanlar da kesin olarak yerleşmesi sağlandığı gibi Avrupa'ya yürüyüş sırası da Türklere gelmişti⁸.

Türklerin Balkanlar'a yerleşmesini özetlersek: Selçuklu Bizans sınırında kurulan ve 14. Yüzyıl başlarında diğer beyliklerden daha üstün bir duruma gelen, yarım yüzyıllık bir dönemde de hem Anadolu hem de Rumeli yakasına yerleşen Osmanlı Devleti, Balkan Yarımadası'nı da egemenliği altına almış bulunuyordu. Bu gelişme iki Yürk Hükümdarı'nı üstünlük kurma mücadelesi ile (Ankara Savaşı'yla) duraklamış, fakat bir süre sonra

⁵ Halil İnalçık, "Osmanlı İmparatorluğu; Osmanlı İmparatorluğu'nda Kültür ve Teşkilat", **Türk Dünyası El Kitabı**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1976, s.975, (s.974-990).

⁶ Mustafa Akdağ, **Türkiye'nin İktisadi ve İctimai Tarihi**, 1243-1453, c.1, İstanbul, 1979, s.285; s.490; s.498-499; s.501-518. Ayrıca Bkz.: Toktamış Ateş, **Osmanlı Toplumunun Siyasal Yapısı: Kuruluş Dönemi**, İstanbul, 1982.

⁷ George W. Hoffman, **The Balkans in Transition**, New York, 1963, s.3.

⁸ Uzunçarşılı, **a.g.m. c.1**, s.446-450.

toparlanan Osmanlı Devleti, 16. Yüzyılda büyük bir imparatorluk haline gelmiştir. Osmanoğulları'nın, başlangıçta geniş çapta milli vasıflı beylikleri, Fatih zamanının da Anadolu birliğinin kurulmasıyla, kısa sürede imparatorluk halini almıştır⁹. Yavuz Sulatan Selim'in Çaldıran ve Mısır seferleri, Doğu Anadolu'nun ve Arap ülkelerinin Osmanlı egemenliğine girmesini sağlamış, Kanuni Sultan Süleyman döneminde de Orta Avrupa'ya ve Basra Körfezi'ne kadar uzanan geniş bir alan ile Kuzey Afrika'nın kıyı devletleri Osmanlı İmparatorluğu'na katılmış, Akdeniz ve Karadeniz de Türk hakimiyetine girmiştir.

Fatih sultan Mehmet döneminde İmparatorluk haline gelen Osmanlı Devleti, milli mutlak monarşilerin Avrupa da ilk örneğini teşkil etmekteydi. Ancak, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki gelişme Avrupa da meydana gelecek benzerlerine nazaran tamamen aksi istikamette bir gelişme gösterecektir. Bu gelişme, Avrupa ile Osmanlı İmparatorluğu arasında gittikçe derinleşen bir uçurumun ortaya çıkmasına sebep olacak, çatışmanın ve uyuşmazlıkların başlıca nedenini teşkil edecektir¹⁰. Osmanlı Avrupa ilişkilerine etki eden üç temel etken ise; dini etkenler, Cihan hâkimiyeti ve devletlerarası denge ile ticari ve iktisadi etkenler olarak gruplandırılmaktadır¹¹. Bu etkenlerin Osmanlı-Avrupa ilişkilerinde oynadıkları rollerde dönemlere göre farklılık arz etmiştir. Osmanlı Devleti'nin kurulduğu yıllarda dini faktör en büyük rolü oynarken, 15. Ve 16. Yüzyıllarda diğer etkenlerin de giderek ilişkilere damgasını vurmaya başladığını görüyoruz¹².

Bizim inceleyeceğimiz konu bakımından belirtmemiz gereken en önemli gelişme ise; Osmanlı Devleti'nin 14. Yüzyılda gerçekleştirmiş olduğu milli mutlak bir yönetim sisteminden giderek devlet idaresinde dinin hâkim olmaya başladığı gayri milli bir imparatorluk haline gelmesidir. Batı Avrupa da aynı biçimde gelişen İspanya'ya mukabil, İngiltere ve Fransa'da milli mutlak monarşilerin temellerinin atıldığını görmekteyiz¹³. Osmanlı İmparatorluğu'nun ve İspanya da kurulan imparatorluğun çöküşleri hemen hemen aynı tarihlere tesadüf eder. İngiltere, Fransa gibi milli monarşiler ise gelişmekte 17. Ve 18. Yüzyıllarda görülen siyasal ve fikri İnkılâplar da özellikle bu devletlerde görülmektedir¹⁴.

⁹ Muzaffer Arıkan, "Osmanlı- Avrupa İlişkilerinin Kurtuluş Savaşı ve Atatürk Devrimleri Üzerine Etkileri", **Büyük Zafer'in 50. Yıldönümüne Armağan**, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı yayınları, İstanbul, 1972, s.51-52.

¹⁰ Arıkan, **a.g.e.**, s.51-52.

¹¹ M. Arıkan, **a.g.m.**, s.52.

¹² Avrupa devletleri Müslümanların ellerinde bulunan mukaddes yerlerin alınmasını, manevi bir tahrik silahı olarak, zamanımıza kadar kullanmışlardır. İstanbul gibi aynı zamanda jeopolitik öneme haiz bir şehrin Türkler tarafından fethinden sonra, elde edilmesi gereken yerlere bir yenisini daha eklemişlerdir.

¹³ Hamit ve Muhsin, **Türkiye Tarihi**, İstanbul, 1930, s.205-228, 229-240, 244-251.

¹⁴ Alaeddin Şenel, **Siyasal Düşünceler Tarihi**, Ankara, 1982, s.351, 365, 366.

Ticaretin ve haberleşmenin gelişmesi ve Pazar birliğinin kurulmasıyla; yani insanların birbirleriyle sıkı ilişkiye girip, aynı gruba üye olmanın bilincine varmasıyla milliyetçilik bilinci ortaya çıkmaya başladı. Giderek ortak dil, milli din, ortak ülkü, milli karakter gibi ortak öğeler gelişmeye başladı. Böylece 16. Yüzyılın sonunda “millet” ortaya çıkmıştır. Milliyet fikri Avrupa da bundan böyle giderek güçlenecektir¹⁵.

İmparatorlukların yıkılmasını sağlayacak faktörlerin başında yer alacak olan bu akımın doğuşu ve Balkanlar’daki gayrı Müslimler üzerindeki etkileri nelerdir? 16. Yüzyılın sonlarında doğuda ve batıda aşamayacağı engellerle karşılaşan Osmanlı İmparatorluğu’nun bir yandan iç teşkilatındaki yenileşme ve gelişmenin durması öte yandan batıdaki bilimsel, fikri, ekonomik gelişmeleri takip etmeyişi, ticaret yollarının değişmesi gibi birbirine bağlı sebepler kompleksinin bir sonucu olarak¹⁶ duraklaması, gerilemesi, sonunda da dağılmasını kolaylaştıran; bir bakıma zorunlu hale getiren¹⁷ “milliyetçilik” akımının etkisi nedir? Milliyetçilik akımının, Osmanlı İmparatorluğu’nun parçalanmasını zaruri hale getirmek isteyen devletlerin genel politikasına nasıl ve neden alet ettikleri gibi sorulara cevap aramak incelememizin temelini oluşturacaktır. Ayrıca, Milliyetçilik etkisini Osmanlı İmparatorluğu’nda neden hızlı bir biçimde gösterdi de, Rusya gibi çok milletli bir devlette bu akım etkili olmadı gibi sorulara da cevap bulmaya çalışacağız.

1. Milliyetçilik Akımının Ortaya Çıkması Ve Balkanlardaki Milliyetçilik Akımının Niteliği

1. 1. Milliyetçilik Akımının Ortaya Çıkması

11. ve 12. Yüzyıllardan itibaren krallıkların güçlenmeye başlaması Pazar birliğinin doğmasına sebep oldu. Pazar birliği de her şeyden önce halkın ortak bir dil kullanmasını gerektiriyordu. Böylece, 16. Yüzyılın başında Ortaçağ Latincesi önemini yitirdi ve bölgesel diller ortaya çıktı. Lütther’in yaydığı fikirler Papa’lığın otoritesini sarstı. Siyasal bakımdan krala bağımlı hale gelmiş olan kilise, “ideolojik” yönden de krala bağımlı bir kurum haline geldi. “Reform hareketi sonucu her krallıkta milli mezhepler ve kiliseler ortaya çıktı”¹⁸. Irk, din, kültür, milli karakter ve gelenek gibi öğeler milletin ve dolayısıyla Milliyetçiliğin

¹⁵ Jacob Ben-Amittay, **Siyasal Düşünceler Tarihi, Çağlar Boyunca Siyasal Düşüncenin Değişimi**, Çevirenler: Mehmet Ali Kılıçbay- Levent Köker, Ankara, 1983, s.180-181; Claude Delmas, **Avrupa Uygarlık Tarihi**, Çev.: Nihal Öanl, İstanbul, 1973, s. 85-87.

¹⁶ Bernard Lewis, **Modern Türkiye’nin Doğuşu**, Çev.: Metin Kıratlı, Ankara, 1970, s.21-39.

¹⁷ Osmanlı Devleti’nin dağılmasının sebepleri hakkında bkz.: Yusuf Akçura, **Osmanlı Devleti’nin Dağılma Devri, (18. ve 19. Asırlarda)**, s.1-9, vd.

¹⁸ Carlton J.H. Hayes, **Nationalism: A. Religion**, N.Y. Macmillan, 1960, s. 11-12’den Aktaran: Baskın Oran, **Az gelişmiş Ülke Milliyetçiliği**, Ankara, 1977, s.35.

doğmasını hazırlayan, ticaretin ve haberleşmenin gelişmesi, yani pazar birliğinin kurulmasıyla insanlar birbirleriyle sıkı ilişkiye girip, aynı bilince varmaya başlamışlardır. Zamanla da dil, milli din, milli karakter gibi ortak öğeler geliştirilmiş 16. Yüzyılın sonunda “Millet” ortaya çıkmıştır. Fakat milliyetçiliğin doğması için iki yüz yıl daha beklemek gerekecektir¹⁹.

Milli devlet ve mutlak monarşi 16. Yüzyıl’da savunulan bir görüştür. “Niccolo Machiavelli”, “Prens” ve “Titus Livius”adlı ünlü eserini yazdı. Machiavelli’ye göre, İtalya birleşmeli ve milli bir devlet kurmalıdır. Milli devlet ise ancak bir hükümdar, bir prens tarafından kurulabilir. Bu nedenle, “Amaca ulaşmak için her araç meşrudur” ilkesini de prensin hizmetine sunar. Machiavelli, devletin Laikleşmesini savunur. Dini devletin hizmetine de vermekle yetinmez, dini iktidarın bir aracı gibi kullanmayı önerir. Rönesans’ın bu ünlü düşünürü, çağının düşüncesini sistemleştirmiştir. Devletin üstüde devleti durduracak ne bir hukuk ne de bir başka gücün bulunmadığını öne sürer²⁰.

17. yüzyılın büyük keşiflerinden sonra, 18. Yüzyıl bir uygulama dönemi olmuştur. Filozoflar hatta krallar tabiat bilimleriyle yakından ilgilenmeye başlamışlardır. Diderot anatomi, fizyoloji ve kimya alanlarında araştırmalar yapmaktadır. J.J. Rousseau botanikle uğraşmaktadır. Bilime ve tabiata karşı ilgi artmıştır. Bu dünyada da mutlu olmak gerektiği, bunun tüm insanların hakkı olduğu düşüncesi yayılmıştır. Sadece bireylerin mutluluğu değil, tüm insanların mutluluğu esastır. Erdem ilkesi Laikleşmiştir. Erdemli kişi, kendi yurttaşlarına en fazla yararı dokunan kişidir. Ahlak, dini duygulardan bağımsız bir hale gelmiştir. 18. Yüzyıl Fransa’sının fikir hareketlerini toplayan, hazırlanmasında Diderot’un öncülük ettiği ünlü Ansiklopedi’ye göre: “Kanun, genel olarak yer yüzünün bütün haklarını yöneten insan aklıdır. Milletlerin siyasi ve medeni kanunları, bu insan aklının uyguladığı değişik özel durumlardan başka bir şey değildir”²¹. Özetle, “Aydınlanma Felsefesinin” dayandığı temel ilke bunlardır.

“Aydınlanma Çağı’nın düşüncelerinden İngiliz Bentham’a göre, bireyin rahatlığına katkıda bulunan, onun haz duymasını sağlayan şeylerde bireyin çıkarlarına ve faydasına uygundur. Bu faydacılık akımı ahlak ile menfaati karıştırmakta, iktisadi sorunları politikadan

¹⁹ Royal İntitute of International Affairs Nationalism, **A Rua Report**, 2. Baskı London Frank Cass and. Co., 1963, s. 12-13’den Aktaran: Baskın Oran, **a.g.e.**, s.35-36.

²⁰ Murat Sarıca, **Siyasi Düşünce Tarihi**, İstanbul, 1977, s.51-54; Sacob Ben-Amittay, **a.g.e.**, s.121-129. Bu çağın diğer ünlü düşünürlerinden Jean Bodin, Thomas Hobbes ve Jacques-Beningne Bossouet gibi mutlak monarşinin diğer ünlü düşünürlerine yer darlığından dolayı değinilmemiştir.

²¹ Aydınlanma Felsefesi ve Fransız İhtilal’i Hk. Daha geniş bilgi için bkz.: Cloude Delmas, **Avrupa Uygarlık Tarihi**, Çev. Nihal Önal, İstanbul, 1973, s. 126-134; Jecop Ben Amittay, **a.g.e.**, s. 180-190; Murat Sarıca, **Fransız İhtilali**, İstanbul, 1981,s. 23-40; Pierre Gaxotte, **Fransız İhtilali Tarihi**, Çev. Semih Tiryakioğlu, İstanbul, 1969, s.35-49.

üstün tutmaktadır. Fransız İhtilali'ni etkileyen en önemli düşünürlerden biri olan Voltaire'e göre "burjuvazi"nin ilerleme konusunda dayandığı ünlü dörtlü denklemi de şudur: Ticaret zenginliği, zenginlik hürriyeti sağlar. Hürriyet ticaretin gelişmesini, ticaretin gelişmesi ise devletin büyüklüğünü sağlar²².

Gerek Fransız İhtilali'ni gerekse Fransız İhtilali'nden sonra yayılan Milliyetçilik akımının birinci derecede etkili olan iki ünlü düşünürün, iki eserinden de kısaca söz etmek gereklidir. Bunlar, Montesquieu'nun 1748'de altmış yaşında yazdığı "Kanunların Ruhuna Üzerine Düşünceler" ile Jean Jacques Rousseau'nun "Eşitsizliğin Kaynağı" ve özellikle "Toplumsal Sözleşme" (Toplum Sözleşmesi) adlı eseridir. Montesquieu, bu eserinde, devlet iktidarını meydana getiren yasama, yürütme, yargı kuvvetlerini birbirinden ayırarak ve kuvvetin kuvveti durdurması gerektiğini öne sürerek, ihtilal öncesi Fransa'sında yürürlükte olan mutlak monarşi rejimini sarsmakla kalmamış; Avrupa'daki diğer mutlak monarşilerin de korkulu rüyası olacak fikirleri geliştirmiştir. İnsanlar arası ilişkilere insancıl bir yaklaşımın egemen olmasını, ilerleme ve gelişmenin bir koşulunun hürriyet olduğunu, barış içinde birlikte yaşamak için tüm milletlerin eşit ve hür olması gerektiğini vurgulamıştı²³. İşte bu düşüncedir ki, İmparatorlukları temellerinden sarsacak, zamanla tarihten silecek ve dünya haritasını her ne pahasına olursa olsun değiştirecektir²⁴.

Rousseau, "Toplum sözleşmesi" adlı eserinde, insanların devleti kendi aralarında yaptıkları bir sözleşmeyle ve kendi iradeleriyle kurduklarını iddia ederek egemenlik anlayışına yenilik getirmiştir. Böylece de kralın tanrısal egemenliğini yıkmış, yerine halkın egemenliği görüşünü getirerek eski rejime ikinci büyük darbeyi vurmuştur. "Milli Egemenlik" ilkesinin ve mutlak demokrasi taraftarlarının da babası Rousseau sayılmaktadır²⁵.

Konumuzu doğrudan ilgilendirmedeği için; Fransız İhtilali'ni yönlendiren fikir akımlarından Voltaire'e, Diderot'a Fizyokratlar'a İngiliz faydacılığı ve Liberalizmi'ne değinilmeyecektir. Ayrıca, Fransız İhtilali'ni etkileyen iç ve dış etkenlere (Ağır bir mali bunalım, Amerika'nın bağımsızlığını kazanması, İngiltere'de demokrasinin gelişmesi gibi) de incelememiz dışında tutulmuştur. Yukarıda yapılan kısa açıklamalar ise, Amerikan ve özellikle de Fransız İhtilali sonucunda ortaya çıkan Milliyetçilik akımının fikri temellerini izah etmek amacıyla yapılmıştır.

²² Murat Sarıca, Fransız İht. ..., s.27.

²³ J.B. Amittay, a.g.e., s. 182-187; M. Sarıca, **Siyasi...**, s. 73-80; M. Sarıca, **Fransız...**, s. 27.

²⁴ Milliyetçilik akımı, Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasındaki temel sebeplerden biri idiyse de; yeni Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin doğuşunun da yegane kaynağı; akla ve bilime dayanan Türk Milliyetçiliği fikri olmuştur.

²⁵ M. Sarıca, **Fransız...**, s. 36-39.

İngiltere’de, Almanya’da, İtalya’da, Fransa’da ve diğer Avrupa ülkelerinde Milliyetçiliğin doğuşu, gelişmesi ve Milliyetçilik anlayışları farklı olmasına rağmen²⁶, benzer yanları yukarıda açıkladığımız temel ilkelere dayanmaktadır.

Fransız İhtilali’nin gelişmesi ve sonucu da özetle şöyle oldu: Fransız İhtilali öncesinde gelişen düşünceler nihayet bu ihtilalin gerçekleştirilmesiyle Dünya’ya ilan edildi. Fransız Milli Meclis’i anayasayı yapma çalışmalarına başlayınca, Kurucu Meclis (Assemblée Constituante) adını aldığını 9 Temmuz 1789’da ilan etti. 4-5 Ağustos 1789’da derebeyliğin kaldırılması ile Fransızlar’ın kanun önünde eşitliği sağlanmıştır. Sıra asıl önemli adımı atmaya gelmiştir; bu adım, insan haklarının ve tabii hukukun bütün insanlara tanıdığı hakların neler olduğunun ilanıdır. 28 Ağustos 1789’da; “İnsan ve Vatandaş Hakları Demeci” ile vatandaşlar arasındaki eşitlik, kişinin temel hak ve hürriyetleri dünyaya duyurulmuştur²⁷. Fransız İhtilali ile ilan edilen bu fikirler hiç şüphesiz daha önceki yıllarda geliştirilmişti. 4 Temmuz 1776 tarihli Amerikan Bağımsızlık Bildirisi ve 12 Haziran 1776 tarihli Virginia Anayasa’sının başına konulmuş olan “Haklar Bildirisi” (Bill of Rights) nden de etkilenmiştir. Fransız İhtilali’nin özelliği, ilan edilen; insanların hür ve eşit oldukları, eşit doğup öyle kaldıkları, temel haklarının başında; hürriyeti, mülkiyet, güvenlik ve zulme karşı koyma haklarının olduğu, her türlü egemenliğin millete ait olduğu, kanunun üstünlüğü, düşünce ve vicdan hürriyetlerinin sağlanması gerektiği gibi, düşüncelerin bir bütün olarak evrensel nitelik taşımasıdır. İhtilalin de, bu evrensel fikirlerin yayılmasına çalışacağıın ilan edilmesi ve bu yolla da dünyayı diğerlerine göre, derinden etkilemesidir²⁸.

Fransız İhtilali döneminde burjuvazinin bayraktarlığını yaptığı milliyetçilik, küçük bir soylular azınlığına karşı ayrıcalıksız halk çoğunluğunun milleti meydana getirdiği savı üzerine kuruluydu. Ancak millet, belirli bir dönemde toplumda yaşayan ayrıcalıksız vatandaşların toplamı da değildi. Millet, yalnızca bugünü değil, Geçmiş ve geleceği de kapsayan manevi bir varlıktı. Millet, yaşayan kuşakların yanında, ölmüş ve doğacak olanlardan da meydana geliyordu. Ekonomik bütünlük, ırk, kültür, tarih ve dil Birliği gibi öğeler, birlikte yaşamak arzusunu ve bu birliği güçlendiriyordu²⁹.

²⁶ Türk Ansiklopedisi, “**Nasyonalizm Maddesi**” c.25, s.144-146.

²⁷ M. Sarıca, **Fransa...**, s.62-63.; Fahir Armaoğlu, **Siyasi Tarih, (1789-1960)**, Ankara, 1964. s. 8-12. “İnsan ve Vatandaş Hakları Demeci” hakkında geniş bilgi için de, adı geçen kaynaklara bkz. Ayrıca, tam metni için bkz.: Coşkun Üçok, **Siyasi Tarih, (1789-1960)**, Ankara, 1978, s.18-21. Fransız İhtilali’nin ana hatları ile anlatması açısından bkz.: (Charles) Seignobes, **Avrupa Tarihi**, Çeviren: Ali Kemali Aksut, İstanbul, 1938, s. 55-58.

²⁸ Bu konuda daha geniş bilgi için bkz.: Pierre Gagnotte, **a.g.e.**, s. 318-335; M. Sarıca, **Fran...**, s.62-63, 122-123.

²⁹ Murat Sarıca, 100 Soruda Siyasi Düşünce Tarihi, İstanbul 1977, s. 188 – 199.

Zaten, Milliyetçilik akımı da, ihtilal sonrası çıkan savaşlarla daha hızlı bir tarzda yayılmıştır. Bu tarihlerden sonra; insanlar, ne devlet içinde bir başkasının hükümranlığını, ne de bir başka milletin dil, din, ölkü, gelenek ve göreneklerinde bir birlik arz eden, ortak kültür ve tarihi geçmişi bulunan ya da bulunduğunu sanan insanların ortak menfaatleri çerçevesinde, kendilerini yönetmelerine karşı çıkacaklardır. İşte, Milliyetçilik akımının fikri temeli budur. Milliyetçilik akımı da sistemleşmiş bir fikir olarak ilk kez Fransız İhtilali sonucunda ortaya çıkmış ve dünyaya yayılmıştır³⁰.

1. 2. Balkanlar'daki Milliyetçilik Akımının Niteliği

Daha önceki bölümde izah etmeye çalıştığımız ekonomik yapı, toplumsal şartlar ve fikri gelişme kaba çizgileri ile Doğu Avrupa'daki Milliyetçilik içinde geçerlidir. Ancak, bu ölkelerde güçlü bir merkezi otorite altında buldukları için orta sınıfın (burjuvazi) gelişimi ile milli bilincin gelişmesi Batı Avrupa devletlerindeki kadar güçlü ve hızlı olmadı. Buradaki Milliyetçilik hareketlerinin temel amacı bütün milleti biraraya toplayacak bir milli devlet kurmaya yönelik oldu. Fakat, Balkanlar'daki Milliyetçilik, Almanya ve İtalya'da olduğu gibi değil de, başka bir devletin egemenliği altında yaşamaktan kurtulmak yönünde oldu. Bu durumda, milli bir birlik kurarak devletin yüceltilmesi ögesinin yanında bir de bağımsız bir devlet kurma ögesi eklemiş oluyordu. "Batı Avrupa'da ulusal demokrasi ilkesi olarak ortaya atılan "self determinasyon" burada uluslararası bir anlam kazandı"³¹.

Tarihin en önemli olgularından biri olan milliyetçilik, içinde bulunduğu doğal ekonomik ve kültürel ortamların etkisiyle farklı bölgelerde, farklı görünümde içinde doğup gelişmiştir. Bu farklılığın en derinden hissedildiği bölgelerden biri de Balkanlardır. Modern milliyetçiliğin önemli öğelerinin ıskalanarak kendi tarihselliği içinde ortaya çıktığı yer olan Balkan milliyetçiliği, emperyalizm olgusu gibi farklı bir Dinamiğin etkilerini de bünyesinde taşımıştır³².

"Yunanlılar abi antik tarihlerinin çekiciliği ve aydınlanma fikirlerinin etkisi sayesinde özel bir ilgi görmüşlerdir"³³.

Fahri yetim e göre "Pax Ottomana" paradoksal bir biçimde Balkan milliyetçiliği ne katkı yapmıştır. Bir yandan kültürel çoğulculuk ve siyasi birliktelik anlayışı içinde barış

³⁰ Bkz.: Baskın Oran, **a.g.e.**, s.39'da "Milliyetçiliğin ilk belirtisi olarak yazarlar 1789 Fransız Devrimini gösterirler" demektedir. Seignobos, **a.g.e.**, s.56.

³¹ Baskın Oran, **a.g.e.**, s.47.

³²Fahri Yetim, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Dağılma Döneminde Balkan milliyetçiliği ve Büyük Güçler", Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 2011, Sayı 25 (Mart 2011), Ss. 285 – 296, s. 294.

³³ Fahri Yetim, **a.g.m.**, s. 289.

içinde varlıklarını sürdürmelerini sağlarken, Diğer yandan da modernite süreci içinde ulusal bilinçlenmelerine katkı yapmıştır³⁴.

Osmanlı Devleti'nin temel sorunlarından birisi de çeşitli faktörlerin etkisi sonucunda ortaya çıkan millet sisteminin çözülmesi ve buna bağlı olarak artan siyasi bilinçlenme ve milliyetçilik hareketleri olmuştur. Emperyalist devletlerin dinsel ve mezhepsel farklılıkları bir nüfus alanı olarak kullanmaları ise yabancı unsurların ulus-devlet sürecine girmelerini hızlandırmış ve kolaylaştırmıştır. Özellikle Rusya, İngiltere, Fransa ve Amerika Birleşik Devletleri'nin izledikleri yayılcı politikalar imparatorluğun Balkanlardaki varlığını sona erdirecek bir etki yaratmıştır³⁵.

Osmanlı İmparatorluğu içindeki yabancı unsurlar arasında gelişen milliyetçilik ve milli bağımsızlık akımına Fransız ihtilalinden önceki dönemde de rastlanmıştır. Yalnız Fransız İhtilali milliyetçilik akımını bir düşünce sistemi halinde ortaya çıkardığı halde, ihtilalden önce Osmanlı imparatorluğundaki yabancı unsurlar arasında doğmaya başlamış olan milliyetçilik akımı, doğrudan doğruya Yabancı devletlerin kışkırtmalarının sonucu olmuştur. 1868- 1774 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında, Baltık'tan hareket eden bir Rus donanmasının Akdeniz'de gelerek Mora halkını kışkırttığını hatırlamak gerekir. İkinci olarak 1787- 1792 yılları arasında, bir yandan Rusya ve Avusturya ile öte yandan Osmanlı Devleti arasında yapılan savaştan önce, Rusya ve Avusturya'nın bir "Grek Projesi" ile eski Bizans'ı tekrar canlandırmak istedikleri de hatırlanmalıdır. Kuşkusuz bu kışkırtmalar sadece Yunanlılara yönelmemiş, aynı zamanda Sırbistan halkını da içine almıştır. Osmanlı Devleti'ne karşı, Yunanlılardan önce, isyan hareketlerine başvuranlar yine Sırlar olmuştur. Fransız İhtilali ise bu kışkırtmalara yenilerini ekledi gibi, milliyetçilik akımına vermiş olduğu şekil ve hız dolayısıyla, milliyetçilik hareketlerinin gelişmesi için daha uygun bir zemin hazırlamıştır³⁶.

Balkanlar'daki milliyetçilik hareketinin amacı İngiliz ve Fransız Milliyetçiliğinde ki gibi mevcut devlette iktidarın niteliğini değiştirmek değildi. Almanya'da görüldüğü gibi çeşitli birimleri tek bir milli devlet şeklinde birleştirmek de değildi. Yabancıların egemen olduğu, birçok azınlığın iç içe geçmiş olmasıyla daha da karışık bir milliyetçilik tarzı doğdu ve gelişti. İşte, merkezi ve yabancı bir iktidara başkaldırı biçiminde başlayan "Balkan Milliyetçiliği" ikisi dış, biri de iç dinamiğe ait olmak üzere iki etken altında gelişti ve ortaya

³⁴ Fahri Yetim, a.g.m., s. 291.

³⁵ Fahri Yetim, a.g.m., s. 285.

³⁶ Fahir Armaoğlu, Siyasi Tarih, (1789- 1960), Ankara, 1964, s. 96 - 97.

çıkı”³⁷. İleride ayrıntılı olarak anlatmaya çalışacağımız Balkan Milliyetçiliğine etki eden faktörler ve bu hareketin özünü oluşturan hususlar şunlardır:

Batının etkisi, Osmanlı İmparatorluğu’na tepki, Burjuvazi’nin gelişmesi olarak gruplanır.

2. Milliyetçilik Akımının Balkanlardaki Gayrimüslim Unsurlar Arasında Yayılmasına Etki Eden Faktörler

2. 1. Dış Etki: Batılı Büyük Devletlerin ve Rusya’nın Etkisi.

Batılı büyük devletlerin ve Rusya’nın Milliyetçilik akımının yayılmasına etkilerine değinmeden önce, bunun sebeplerini şöyle özetleyebiliriz:

Avrupalı devletler, Rönesans’tan itibaren batı uygarlığına temel olan Helen Kültürü’nün mirasçısı olarak Yunanistan’ı görüyorlardı³⁸. Böyle bir uygarlığın yaratıcılarının (Yunanlıların) “barbarların” egemenliği altında yaşamaları özellikle Batılı aydınlar tarafından Türkler aleyhine faaliyette bulunmalarına sebep oluyordu. Fransız aydınlarından Voltaire, Andre Chenier, İngilizlerden de ünlü şair Byron³⁹ Yunan davasına hizmet edenlerin başında yer alıyordu⁴⁰.

Balkanlar’da yaşayan, Sırlar, Bulgarlar, Yunanlılar Hristiyan’dı, Türkler Müslüman’dı. Selahi Sonyel’in çok güzel ifade ettiği gibi⁴¹: “*Hristiyan Batı’nın ruhani ve sivil önderleri, Türkleri Hristiyanlığı kabulü reddettikleri, yeniden şahlanan yabancı bir dine katıldıkları ve Hristiyan Batı’nın mücevheri olan İstanbul’u ele geçirerek, yıpranmış ve çürük Ortodoks Hristiyan Bizans İmparatorluğu’na son darbeyi (çarpy) vurdukları için onları asla affetmemişlerdi.*” Bu sebeple de, Batılılarca ve Ruslarca Balkanlar’daki Milliyetçilik hareketlerinin gelişimi ve doğuşu desteklenmiştir.

Batı’nın milliyetçi fikirleri ve hareketleri, Akdeniz Bölgesinde çıkarları olan İngiltere, Fransa gibi ülkeler ile Osmanlı İmparatorluğu ile öteden beri mücadele eden Avusturya⁴² gibi

³⁷ Baskın Oran, a.g.e., s.48; Ayrıca daha geniş bilgi için bkz.: Yusuf Akçura, **Osmanlı Devleti’nin Dağılma Devri, (18. Ve 19. Asırlarda)**, Ankara, 1985, s.10-21; Murat Sarıca, **Siyasal Tarih**, İstanbul, 1983, s.105-114.

³⁸ Charles Seignobos, **Avrupa Milliyetlerinin Mukayeseli Tarihi**, Çeviren: Semih Tiryakioğlu, İstanbul, 1960, s.206-209.

³⁹ Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi, cilt 5, Nizam-ı Cedit ve Tanzimat Devirleri, (1789-1856)**, Ankara, 1970, s.108.

⁴⁰ Salahi R. Sonyel “Büyük Devletlerin Osmanlı İmparatorluğu’nu Parçalama Çabalarında Hristiyan Azınlıkların Rolü”, **Belleten**, c.1, Sa. 195, (Nisan 1986) s.447.

⁴¹ Yunan Edebiyatı’nın hayranı olan Byron, Yunan ayaklanması sırasında Yunanlılarla birlikte fiilen çarpışmalara katıldı. Yunanlıların Almanya’daki destekleri de, Uhland ve Müller’dir.

⁴² Avusturya, Fransız İhtilali’nden önce, Rusya ile birlikte Osmanlı İmparatorluğu’nu parçalama siyaseti izlemişti. İhtilalden sonra, bütün gücüyle milliyetçiliğin yayılmasını engellemeye çalıştı.

Avrupa devletleri tarafından geniş ölçüde kullanıldı ve Balkanlar'da, özellikle de Yunanlılar arasında milli bilincin uyandırılmasında önemli rol oynadı.

Rusya'nın tahrikleri ve kışkırtmaları da milliyetçilik akımlarının gelişmesinde önemli bir rol oynamıştır. Siyasi tarih yazarlarımızdan Fahir Armaoğlu, Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanmasının dış sebebinin iki temel etkene dayandığını belirtmektedir:

*“Bunlardan birincisi, Rusya'nın Osmanlı İmparatorluğu'nu parçalama ve yıkma siyasetidir. İkincisi ise 19. yüzyıl boyunca gelişen milliyetçilik akımıdır. Milliyetçilik akımının alt yapısını ise Fransız İhtilali'nin ortaya attığı fikirler teşkil eder”*⁴³.

Batılı büyük devletlerin ve Rusya'nın Milliyetçilik akımının Balkanlar'daki Hıristiyan unsurlar arasında yayılması hususundaki etkenleri toplu halde verdikten sonra⁴⁴, şimdi de, iç etkenleri incelemeye çalışacağız:

2. 2. İç Etki: Osmanlı İmparatorluğu'na Tepki

Gayri Müslim unsurlar Osmanlı İmparatorluğu'nda ayrıcalıklı bir statüye sahipti. Türklerin koruyuculuğunda millet oluşturabilmek için, bütün özelliklerini muhafaza edebilmişlerdi. Müslüman olmayanlara davranışlarını düzenleyebilme hakkı verilmiştir. Kendi dini liderleri başkanlığında; kurumlarını, gelenke-göreneklerini, dillerini, kültürlerini devam ettirme imkanı tanımıştı. Bu durum, “Toplumun dinsel çizgilere göre topluluklara bölünmesi, millet sistemini ortaya çıkartmıştı”⁴⁵.

Ohri ve Tırnova'da Bulgar Patrikliği, İpek'te Sırp, İstanbul'daki Rum Ortadoksları'nın patrikliği İstanbul Patrikliği'nin liderliğinde birleştirilmiş ve “Üç Tuğlu Osmanlı Paşası” rütbesi verilmişti. Museviler'in Hahambaşlıları, Ermeniler'in İstanbul'daki “Ermeni Patriği” liderliğinde, her etnik unsur din, adalet ve toplumsal güvenliklerini ve devletle olan ilişkileri düzenliyordu. Osmanlı İmparatorluğu'nda merkezi denetim zayıfladıkça; hem, Hıristiyan unsurların daha fazla haklar elde etme yönündeki çalışmaları hız kazanıyor; hem de, İmparatorlukta Müslüman ve Türk'lerin de uğradıkları yerel Ayanlar'ın baskılarına gayri Müslim unsurlar da hedef oluyordu⁴⁶. Ayrıca, Tanzimat Fermanı ve Islahat Fermanı'yla da Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan bütün unsurlar eşit haklara sahip kılınmıştı.

⁴³ Fahir Armaoğlu, **Siyasi Tarih, (1789-1960)**, Ankara, 1964, s.96.

⁴⁴ “Balkanlar'da Milliyetçilik İsyanları” başlığı altında; Rusya'nın ve Batı devletlerinin Osmanlı İmparatorluğu'na karşı takip ettikleri genel politikaları ve bu isyanlardaki rolleri ayrıca incelenecektir.

⁴⁵ Stanford Shaw, **a.g.e.**, c.1, s.214.

⁴⁶ Daha geniş bilgi için bkz.: Halil İnalcık, **a.g.m.**, s.974-990., Salahi Sonyel, **a.g.m.**, s.647-656., Kamuran Gürün, **Ermeni Dosyası**, Ankara, 1983, s.29-114., Ercüment Kuran, “Osmanlı İmparatorluğu'nda Yenileşme

İşte yukarıda kısaca özetlemeye çalıştığımız durum; gayri Müslim unsurların ayrıcalıklı bir statüye sahip olmalarına rağmen, yabancı tahrikleri sonucu Türkler'e duydukları tepkiyi arttırmıştı. Benlikleri koruyabilme hakkı tanınan bu unsurlar, Osmanlı İmparatorluğu'nun zayıflamasını da fırsat bilerek harekete geçmişlerdir.

2. 3. İç Etki: Balkanlar'da Orta Sınıfın (Burjuvazinin) Gelişmesi

Osmanlı imparatorluğu'nda Müslüman olmayan azınlıklar geçimlerini daha çok ticaretle sağlıyorlardı. Özellikle Rumlar, Museviler ve Ermeniler başlangıçtan itibaren hayatlarını ticaret yaparak kazanıyorlardı. 18. yüzyılda, tüccar toplulukları Yunanistan'da gelişmeye başladı. 1774'e kadar Ruslar boğazlardan geçemediği için Yunanlılar ve diğer Hıristiyanlar Doğu Akdeniz, Ege ve Karadeniz ticaretini ellerine geçirdiler. Bu tacirler, Sırp ve Yunan isyanlarının sloganlarını ortaya attılar. Batılı fikirlerin yayılmasını sağladılar. Bunlar iyi eğitim görme imkanına sahip olabildikleri gibi, Avrupa ile ilişki kurabilmeleri de kolay olduğu için; Avrupa aydınlarının hürriyet ve egemenlik fikirlerini öğrenebilmişlerdi. Rum şair, tarihçi ve yazarların, Yunanistan'ın egemenliğini ve hatta eski Bizans İmparatorluğu'nun yeniden kurulması düşüncesini ortaya atmışlardır. Yunan isyanlarını hazırlayan ve idare eden gizli bir cemiyet; "Etniki Eteryá" da, 1814 yılında Odesa'da Rum ve Bulgar tüccarlar tarafından kurulmuştur⁴⁷.

Avrupa'dakilere oranla, Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluş ve yükseliş döneminde refah içinde yaşamış olan Hıristiyan unsurlar⁴⁸ "hür bir gelişme ortamı" içinde 18. yüzyıla gelindiğinde, Müslüman Osmanlı teb'asına göre daha iyi bir duruma gelmişlerdi⁴⁹.

Denizcilikte özellikle Yunanlılar ticari etkinliğini arttırmıştı. 15. yüzyılda Türk topraklarına katılan Balkanlar'da; yukarıda sayılan faktörlere ilave olarak, "Orta Sınıf"ın gelişmesi ögesi de eklenince; 19. yüzyıl sonunda milliyetçilik hareketlerinin hızlanması da daha iyi açıklanabilir. Orta sınıfın amacı; yabancı vesayetinden kurtuldukları zaman daha çok geliştirecekleri ve kendi devletlerinde siyasal iktidara da sahip olacaklarını düşündüklerinden, "Milliyetçilik İsyanlarını" başlatmak için ne gerekiyorsa yapmak için çalışmak olmuştur.

3. Türk Ve Müslüman Olmayan Unsurların Ayrılmaya Başlamaları (Milliyetçilik İsyanları)

Hareketleri", *Türk Dünyası*, s.1003-1016., Coşkun Üçok- Ahmet Mumcu, *Türk Hukuk Tarihi*, Ankara, 1985, s.66,207, 275-277.

⁴⁷ E. Ziya Karal, *a.g.e.*, c.5, s.109, Gayri Müslim unsurların ticareti hususunda daha geniş bilgi için bkz.: Ali İhsan Nağış, *Osmanlı Ticaretinde Gayri Müslimler; Kapitülasyonlar, Berathlı Tüccarlar Avrupa ve Hayriye Tüccarları (1750-1839)*, Ankara, 1983.

⁴⁸ Taner Timur, *Kurtuluş ve Yükseliş Döneminde Osmanlı Toplumsal Düzeni*, Ankara, 1979, s.167.

⁴⁹ Ömer Lütfi Barkan, "Türkiye'de "Servaj" Var mı idi", *Bellekten*, c.20, sa.78, (1956), s.239.

3. 1. Avrupa Devletleri'nin Osmanlı İmparatorluğu'na Yönelik Amaçları

Osmanlı ordusunun Viyana önünde bozguna uğraması (1683) ve 1699'da imzalanan Karlofça Antlaşması'ndan sonra Avrupa'ya karşı savunmaya geçecek olan Osmanlı İmparatorluğu, Rusya'nın da yayılma alanına konu teşkil ediyordu⁵⁰.

Rusya, incelediğimiz dönemde (1789-1876), Osmanlı İmparatorluğu'nu parçalamak ve yıkmak için şu stratejiyi izliyordu:

Tek başına Osmanlı İmparatorluğu'na egemen olmak; bunu başaramazsa, Avrupa devletlerinden biri veya birkaçı ile birlikte paylaşmak; bu da mümkün olmazsa, Osmanlı İmparatorluğu'nu himayesi altına almak. Rus Çarı petro'nun (1689-1725) ortaya attığı; Boğazlar'dan Akdeniz'e inmek gibi geleneksel politikayı daha sonraki Çar'lar da devam ettirmişlerdir⁵¹.

Fransa'nın da Osmanlı İmparatorluğu ile ilgilenmesi üç önemli nedenden kaynaklanıyordu:

Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Katolikleri himaye ile Hıristiyan ülkelerde prestijini yükseltmek; Osmanlı İmparatorluğu ile iyi ilişkiler kurarak, onu kendi düşmanları üzerine sevk etmek, kapitülasyon ve ticari faaliyet ile Fransız halkının refahını sağlamak.

Fransa'nın Osmanlı topraklarında, Rusya kadar olmasa bile gözü vardı. Napoleon Mısır'a yaptığı seferde başarı sağlayamamıştı. Fransa, Suriye ve Şam'ı ele geçirmek istiyor, uzak doğu sömürgelerini korumak ve İngiltere'ye paralel olarak, oraları kuvvetlendirmeyi istiyor, bunun içinde, Osmanlı topraklarının bir kısmına yerleşmeyi hesaplıyordu⁵². "Campo Formio Antlaşması" (17 Ekim 1797) ile, Epirus'u ve Yunan Adaları'nı ele geçiren Fransa, "Osmanlı İmparatorluğu'nun sınır komşusu olmuş ve böylece ilerdeki bir bölüşmeye aktif olarak katılabilecek bir duruma gelmişti"⁵³.

İngiltere ise, 18. ve 19. yüzyıllarda, Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünü korumak istemişse de, 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra, Osmanlı İmparatorluğu'nu "talihi" ile baş başa bırakmıştır. İngiltere, doğu yolu üzerinde olan Irak ve Arabistan'a önem vermekteydi. İngiltere, Akdeniz egemenliği için Fransa ile mücadele ederken, Rusya'nın

⁵⁰ Oral Sander, **Siyasi Tarih**, Ankara, 1984, s.92.

⁵¹ Coşkun Üçok, **Siyasal Tarih**, (1789-1960), Ankara, 1978, s.89-90.

⁵² Daha Geniş Bilgi İçin bkz.: Abdurrahman Çaycı, **Büyük Sahra'da Türk-Fransız Rekabeti (1858-1911)**, Erzurum, 1970.

⁵³ Coşkun Üçok, **a.g.e.**, s.52; Daha geniş bilgi için bkz.: İsmail Soysal, **Fransız İhtilali ve Türk-Fransız Münasebetleri (1789-1802)**, Ankara, 1964.

Osmanlı İmparatorluğu'ndan tek başına çıkar sağlamasını ve toprak kazancı elde etmesini de istemiyordu⁵⁴.

Avusturya-Macaristan İmparatorluğu yapı bakımından Osmanlı İmparatorluğu'na beziyordu. Bu bakımdan, Osmanlı imparatorluğu'nda ki Milliyetçi ve liberal hareketlere de karşı çıkıyordu. Fransa'nın Milliyetçilik ve hürriyet adına bozduğu Avrupa dengesini yeniden kurmaya çalışanların başında Avusturya Başbakanı "Metternich" geliyordu. "Metternich", Fransız İhtilalinin ve yaydığı düşüncelerin en candan düşmanı ve bu yoldaki düşmanlığın da baş temsilcisi idi"⁵⁵. İtalya'yı kuracak olan Piyemonte ve Almanya'yı kuracak olan Prusya'nın ise, incelediğimiz dönemde Osmanlı İmparatorluğu'ndaki çıkarları yok denecek kadar azdı.

3. 2. Sırp ve Karadağ İsyancıları

Osmanlı tabiiyetinde bulunan "hakiki İslavlar" Sırp'lar'la Karadağlılar'dı. 18. yüzyılın ortalarından itibaren Çekler arasında Almanlar aleyhine başlayan İslavlık fikri, 19. yüzyılın başlarında okur yazar Sırp'lar arasında da yayıldı. Fatih Sultan Mehmet tarafından bir Osmanlı eyaleti yapılan Sırbistan'ın Karadağlı'ların yaşadığı bölümü arazi bakımından çok sarp olduğundan Osmanlı hakimiyetine rağmen, bölgedeki mahalli beyler ve papazlar tarafından yönetiliyordu. Rus ajanları I. Petro'dan, 17. yüzyıl başlarından itibaren Karadağ'a bile nüfuz etmişler ve Karadağlıları Osmanlı aleyhine isyana teşvik etmişler, Rus Çarlığına bağlamaya çalışmışlardı⁵⁶.

Osmanlı İmparatorluğu'nun genel durumu Sırp'lar arasında yayılan propagandaları önleyebilecek durumda olmadığı gibi, Türk ve İslam olan Ayanlar'ın Padişah'a karşı isyan etmeleri, Sırp'lar'a da örnek oluyordu. Sırp topraklarının savaş alanı oluşu, Avusturya ve Rusya ajanlarının Sırp'ları kışkırtması, merkezi denetimin ve adil yönetimin yerini; Ayanlar'ın ve dağlı eşkiyanın keyfi davranışlarının alması Sırp İsyanı'nın başlamasına sebep oldu. Zaten, Sırp'lar'a diğer unsurlara olduğu gibi; din ve dil hürriyetleri ile kendilerini geleneklerine göre idare etme ayrıcalığı da tanınmıştı⁵⁷. Fransız İhtilali'nin sistemleştirdiği Milliyetçilik akımı burada da rahatça yayılmasını önleyen bir engelle karşılaşmadı.

Sırp'lar, Kara Yorgi adlı birinin liderliğinde, Yeniçerilere karşı direnişe geçtiler (4 Şubat 1804). Kara Yorgi, Sırp asilerince başkan seçildi. Osmanlı Devleti'nin Sırp'ların

⁵⁴ Louis Dallot, **Siyasi Tarih**, Çeviren: Oktay Akbal, İstanbul, 1966, s.12-18.

⁵⁵ Coşkun Üçok, **a.g.e.**, s.60.

⁵⁶ Yusuf Akçura, **a.g.e.**, s.1-2.

⁵⁷ E. Ziya Karal, **a.g.e.**, s.103.

ayaklanmasını gerektiren tedbirleri önlemiş olması da isyanı sona erdiremedi. Sırlar, Muhtariyet istiyorlardı. Kara Yorgi'nin Napoleon ile mektuplaşması ve Avusturya'daki diğer Sırlar'ı da isyan ettireceğini bildirmesi üzerine; Avusturya, Sırlar'ın, Ruslar'ın desteğiyle bir devlet haline gelmelerine karşı çıktı. Oysa; Rusya, Sırlar'ın bağımsızlığa kavuşmalarına kadar birlikte hareket yolunda Kara Yorgi'ye söz vermişti. Avusturya, 1812 yılında Bükreş Antlaşması ile bazı haklar kazanan Sırlar'ın bağımsız bir devlet oluşumunu önleyebildi ise de; 1816 yılında Ruslar'ın baskıları sonunda; Osmanlılar'a bağlı imtiyazlı bir prenslik durumuna gelmesini engelleyemedi⁵⁸.1816 yılında Sırlar'a tanınan imtiyazlara göre, kendileri aralarında 12 knez seçeceklerdi.Sırp Meclisi, adalet ve vergi işlerini de düzenleyebilecekti. Sırp baş knezi Miloş Obronoviç; 1830'da bir fermanla prens ünvanını aldı. 1856'da imzalanan Paris Antlaşması'na göre; Sırbistan, Avrupa devletlerinin kefaletinde ve Osmanlı tabiyetinde bulunacaktı. Osmanlı Devleti diğer devletlerin muvafakatı olmadan Sırbistan'a asker sevk edemeyecekti⁵⁹.

Sırlar, 1862'de yeniden isyan ettiler. 8 Eylül 1862'de imzalanan İstanbul Antlaşması ile bazı kaleler Sırlar'a bırakıldı. 1867'de ise Osmanlılar, bütün kalelerini Sırlar'a bırakıp, askerlerini çektiler. Ancak, sembolik olarak kalelerde Türk Bayrağı dalgalanacaktı. 1869 yılında yeni bir anayasa ilan eden Sırlar, yönetimi Obranoviç ailesine verdiler⁶⁰.

Karadağlılar'ın ayrılmasını zorunlu hale getiren sebepler de, yukarıda izah edilenlerle hemen hemen aynıdır. Karadağ, 1499 yılından itibaren "Vladika" denilen piskoposlarca yönetildi. Fransız İhtilali fikirleri ve özellikle Rusya'nın kışkırtmaları sonucu Karadağlılar da, bağımsızlık hareketlerini başlattı. Sırbistan'ın ve Yunanistan'ın isyanları da etkili oldu ve 1852 yılında, Danilo adında biri Karadağ Prensligi'ni kurduğunu ilan etti. Osmanlı Devleti, bu durumu kabul etmedi; 1875 Balkan bunalımına kadar bir değişiklik de olmadı.

3. 3. Yunan İsyamları

Osmanlı imparatorluğuna karşı ilk ayaklanma Sırbistan da olmuştur. Ancak Sırp ayaklanması Avrupa çapında bir soruna yol açmamış; bu ayaklanmayı o sırada Osmanlılarla savaş halinde bulunan Ruslar desteklemişler, Sırlara 1912 Bükreş Antlaşması ile özerklik

⁵⁸ A.g.e., s.106.

⁵⁹ Fahir Armaoğlu, a.g.e., s.1146

⁶⁰ Fahir Armaoğlu, a.g.e., s.158.; Sırbistan Berlin Kongresi'ndeki görüşmelere de konu teşkil etti ve Berlin Antlaşması ile bağımsız bir krallık oldu. Bkz.: Charles Seignobos, **Avrupa Tarihi**, s.110-111. Karadağ'ın bağımsız bir devlet statüsü kazanması da, 1878'de imzalanan Berlin Antlaşması ile kabul edildi.

tanınmıştır. Yunan ayaklanması ise en planlı ve en süreklisi olmuştur. Bu ayaklanmanın ulusal bir ayaklanma niteliği taşıması hiç şüphesiz ki, bunda büyük etken olmuştur⁶¹.

Yunan Ayaklanması Meternich'in başarılı politikasına indirilen en büyük darbedir. Dörtlü ve Kutsal İttifak devletleri Avrupa'da çıkan bütün ayaklanmaları hemen bastırıldığı halde, bu defa Yunan Ayaklanmasını desteklemekle kendi kendilerine ihanet etmiş ve önemli bir darbe vurmuş oldular⁶².

I. Napoleon'la Avrupa'yı karşı karşıya getiren büyük çarpışma 1792'den 1815'e kadar sürmüştür. Napoleon, Almanya ve İtalya'daki mücadelesi dışında, Mısır, İran, Hindistan ve Antiller'de sömürgeler elde etmek, daha da önemlisi başlıca rakibi İngiltere'yi yıpratmak için mücadeleye girişmişti. İhtilalin başlangıçta ilan ettiği insancıl ve barışçı fikirler yerini saldırgan ve yayılmacı bir politikaya bırakınca Napoleon'a karşı Avrupa devletleri "altı koalasyon" kurdular. Geleneksel dengeyi yeniden yaratmak kadar kendi bağımsızlıkları için de savaştılar. Avusturya Başbakanı Meternich'in Kasım 1815'de; İngiltere, Rusya ve Prusya'yı da yanına alarak kurduğu "Kongre Dönemi", ilk büyük darbeyi Yunan isyancılarının desteklenmesi sonucunda yemiştir⁶³.

Mora Yarımadası, Osmanlı İmparatorluğu'na 15. yüzyılın ortalarında geçti. II. Viyana yenilgisinden sonra kısa bir süre için Venedikliler'e verilen yarımada'yı Osmanlılar tekrar geri aldı. Ruslar, dini himaye görüntüsü altında, 17. yüzyıldan itibaren Doğu Roma İmparatorluğu'nun canlandırılması hakkındaki fikir ve girişimlerini, İstanbul'daki Fener Patrikhaneleri'nden Rus Çar'larının yardımı ile sevk ve idare edilmiştir⁶⁴.

Osmanlı İmparatorluğu'ndaki ilk milli ayaklanma daha önce açıkladığımız gibi Sırbistan'da olmuş Sırp, özerkliklerini kazanmışlardı. Yunan Ayaklanması'nın dünya çapında bir ilgi ve sempati kazanmasında, eski Yunan uygarlığının büyük rolü olduğuna şüphe yoktur. Sırp'ın, Bulgarlar'ın ve Arnavutlar'ın belirli yerlerde oturmalarına karşın, Rumlar, bütün imparatorluğa yayılmışlardı. Osmanlı İmparatorluğu içinde; dini imparatoru patrik, tebası Ortadokslar, merkezi İstanbul'daki Patrikhane olan ikinci bir imparatorluk

⁶¹ Coşkun Üçok, Siyasal Tarih (1789- 1950), Ankara 1967, sayfa 113.

⁶² Orhan Melih Kürkçüer, **Siyasal Tarih**, (1789-1860), Ankara, 1972, s.35.

⁶³ 1830'da Liberal ve Milliyetçi hareketler, her yanda birden kendini göstermeye başladı. Hollanda'dan ayrılan Belçika bağımsızlığına kavuşmuştu. Fransa'da liberal bir krallık kurulmuştur. Saltanatın ilk yıllarında Louis Philippe'nin büyük umutla sarıldığı Fransız İngiliz yakınlaşması iki ülkenin sömürgecilik konusundaki rekabetlerine dayanmadı. Nihayet "Muhafazakar", kale, 1848 İhtilalleri ile yıkılmıştır.

⁶⁴ Orhan Melih Kürkçüer, **a.g.e.**, s.35.

yaşıyordu. Nüfuzca en yoğun oldukları yerlerde, Osmanlı'nın “Ticaret ve zanaat sülfi iştir” zihniyetinden yararlanarak ticaret yoluyla zenginleşmişlerdi⁶⁵.

Smith'e göre, Yunan milliyetçiliğinin Anadolu'da tekrar canlandırılmasının en önemli noktası eğitimdi. İngiliz uyruklu bir Rum olan Panteleon Sevastopoulos, 1773 de, Osmanlı İmparatorluğu içindeki yabancı okulların baskı altında tutulduğunu bildiğinden, İzmir'de bulunan Ruhban okulunu İngiliz Konsolosluğu'nun koruyucu kanadı altına soktu. Açmış olduğu bu okul el yazması ve basılmış kitaplardan oluşan güzel bir kitaplığa sahipti ve Yunan kültürünün Övünç kaynağı idi. Ruhban Okulu'nun büyümesine koşut olarak, bütün Anadolu'da Yunan okullarının kurulmasına devam edildi. Uygulanan eğitim, Çağdaş, yüzyılın konularıyla ilgili, yunanlarda milliyetçilik duygusunu, ana dilleri ile övünmeyi, eski Yunanlılarla ve klasiklerle özdeşleşmeyi öğretmeye yönelik bir eğitimdi⁶⁶.

1814 yılında Atina'da kurulan edebi ve bilimsel “Heteria Flomuson” derneği, çok geçmeden Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanmayı kendisine amaç edinen bir dernek haline geldi. Memleketinde Rusya'da Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde birçok zengin Yunanlı bu derneğe üye oldu. “Yunan devlet başkanlığına bile seçilen Krfu'lu Copo d'İstria Rusya'nın delegesi olarak katıldığı Viyana Kongresi'nde, Odessa'daki Hetaria için bol para yardımı bile toplamayı başardı”⁶⁷.

Yunan Ayaklanması'nı, başta Rusya olmak üzere, İngiltere ve Fransa destekledi. Yunanlılar'a karşı Avrupa'da yaratılan sempati yüzünden tarihçi Jaques Droz'un da dediği gibi Avrupa'da önceleri sadece Liberallerin taraftarı olduğu Yunan Ayaklanması zamanla halkın büyük çoğunluğu tarafından desteklenmeye başladı. Yunan davası lehine yaratılan bu kamuoyunu Batılı hükümetler göz önünde bulundurmamak zorunda kaldılar. Tutucular, Yunanlılar Hıristiyan oldukları için, Liberaller ayaklanma despotizme karşı olduğu için, aydınlar da başkaldıranların eski Yunan soyundan geldiklerine inandıkları için Yunan Ayaklanması'nı desteklediler⁶⁸.

Rumlar, “Mora'da Türk Mezalimi” teranesiyle Avrupa'da propagandaya başladılar. Avrupa kamuoyunun önemli bir kesimini kendi yanlarına çekmeye ve işi siyasi bir hale getirmeye çalıştılar Ve başardılar. Avrupa'da; muhafazakârlar, Yunanlılar Hristiyan oldukları için, liberaller, Yunan isyanına bir liberal girişim olduğu için, Aydın zümre ise Rumlara eski Yunanlıların soyundan geldikleri için destek verdiler. Avrupa'da gönüllü yardım cemiyetleri

⁶⁵ Murat Sarıca, **Siyasal ...**, s.107-108.

⁶⁶ Michael Llewellyn Smith, Anadolu Üzerindeki Göz, Çev.: Halim İnal, İstanbul, 1978, s. 33 – 34.

⁶⁷ Coşkun Üçok, **a.g.e.**, s.66.

⁶⁸ Murat Sarıca, **Siyasal ...**, s.109 (Aktaran dipnotu vermemiştir)

kurdular, gemilerle Yunan isyancılarına elbise, para, iâşe, mühimmat gönderdiler, gönüllüler gruplar halinde isyancılara katıldılar⁶⁹.

“Etniki Eteryâ Cemiyeti”nin “megalo idea” fikrini yayması ve Batılı aydınların “Yunan davası”nı savunması ve II. Mahmut’un Tepedenli Ali Paşa’yı hizaya getirmek için “Fermanlı” ilan etmesi Yunan isyancıların başarılarında büyük bir rol oynadı⁷⁰. Yunanistan’ın kuzeyindeki Epirus’da yarı bağımsız bir durumda hükümet sürmekte olan Tepedenli Ali Paşa’nın “Fermanlı” ilan edilmesi Yunan isyancılarının işine yaradı⁷¹.

Yunan Ayaklanması ilk kez, Eflak ve Boğadan’da başlamıştı (Mart 1821). Fenerli bir Rum olan Aleksandi İpsilinti Rus Çarı I. Aleksandr’ın yaverliğini yapmış, Eflak-Boğdan (Memleketeyn) da valilik görevinde de bulunmuştu. Rusya’dan ve Eflak-Boğdan halkı, öteden beri Fenerli Rum beylerinden hoşnut olmadıkları, Latin ırkından oldukları, kendi bağımsızlıkları için çalıştıklarından İpsilintiye desteklemediler. İpsilinti, Osmanlı Ordusu’na yenilerek Macaristan’a kaçtı ise de, Meternich tarafından hapsedildi ve orada öldü.

Ancak, bu ayaklanma bastırıldığı bir sırada Dimitri İpsilinti⁷², Mora’ya giderek halkı ayaklandırdı. II. Mahmut, Mora isyancıları ve “Etniki Eteryâ Cemiyeti” ile ilgisi bulunan IV. Gregorius’u Patrikhanenin kapısı önünde idam ettirdi. Bu olay Avrupa’da büyük bir heyecan uyandırdı. Rusya, hemen harekete geçti ise de, İngiltere ve Avusturya Yunan asilerine yardım etmenin ihtilal prensiplerini tanımak anlamına geleceğini Rusya’ya bildirerek tarfsızlıklarını korudular. Fakat bütün Avrupa kamuoyu Yunan isyancılarını destekliyordu. İsyancılar Ocak 1922’de bir meclis topladılar; bu meclis, Yunanistan’ın bağımsızlığını ilan etti⁷³.

İstanbul’dan sevk edilmiş kuvvetler Mora’daki ayaklanmayı kısmen bastırmışlarsa da, duruma tamamen hakim olamamışlardı. Babıali, Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa’yı isyanı bastırmakla görevlendirdi. Mehmet Ali Paşa, 23 Nisan 1826’da ayaklanmayı tamamen bastırdı. Ruslar baskılarını daha da artırdı. 7 Ekim 1826’da, İngiltere’nin tavsiyesi ile Akkerman Antlaşması’nı Ruslarla savaşı göze alamadığından; Babıali imzalamak zorunda kaldı. Rusya, kendisine tabi bir Yunanistan’ın kurulmasını istiyordu. İngilizler Ruslar’ın niyetlerini bildiklerini için, Rusya, ya bağılı bir Yunanistan yerine; birlikte hareket ederek;

⁶⁹ Tahsin Ünal, Türk Siyasi Tarihi (1700- 1958), Ankara, 1958, s. 92-96.

⁷⁰ E. Ziya Karal, **a.g.e.**, s.111.; Yunan isyancılarını destekleyen aydınların başında; düşünür Voltaire, şair Andre Chanier, Yunan davasının savunucularıdır. Yunan İsyanı sırasında, şair ve yazar Victor Hugo, Lamartine, Chateaubriand, A.B.D. Dışişleri Bakanı Henry Clay’dır. İngiliz şairi Byron ise en fanadığıdır. Yunan ayaklanmasına katıldı.

⁷¹ Coşkun Üçok, **a.g.e.**, s.66.

⁷² Aleksandr İpsilinti’nin kardeşi.

⁷³ E. Ziya Karal, **a.g.e.**, s.114.

hem kamuoylarını hem de Akdeniz'deki çıkarlarını korumak için bu konuda Rusya ile anlaştilar. Fransa'da dini nedenlerle ve Akdeniz politikası bakımından Yunan İsyanı'nı destekledi. Fransa-Rusya ve İngiltere 6 Temmuz 1827'de Londra'da anlaştilar. Osmanlı Devleti'nden asilerle anlaşmasını istediler. Babiali, bunu iç işlerine karışma sayark kabul etmedi. İngiltere, Fransa ve Rus Filosu Navarin'e geldi. Bir bahane ile Osmanlı donanmasına saldırdılar ve 20 Ekim 1827'de Padişah'ın ve Mehmet Ali Paşa'nın donanmasını tamamen yaktılar. II. Mahmut, savaşı tek çare olarak gördü ve Mayıs 1828'de Rusya'ya savaş açtı.

Navarin'de Osmanlı donanmasını yok eden Fransızlar, Mora'yı işgal ettiler, Rusya ise, (Nisan 1828) Osmanlı İmparatorluğu'na savaş ilan etmişti. Osmanlı İmparatorluğu'nun Türk ve İslam halkı arasında Navarin, bir "haçlı savaşı" kabul edilince; durumun müsait olmamasına rağmen Rusya'ya karşı savaşa karar verilmişti. Osmanlı-Rus Savaşı 14 Eylül 1829'da Edirne Antlaşması ile sonuçlandı. Edirne Antlaşması'na göre Osmanlı Devleti, 4 Nisan 1826'da Yunanistan probleminin çözülmesi konusunda İngiltere ile Rusya arasında imzalanan Sen-Petersburg protokolünü tanımayı kabul edecektir. Edirne Antlaşması ile, Yunanistan bağımsız bir devlet oluyordu. Yunan Krallığı'nın kuruluşu ile Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılması da başlamış oluyordu. Çok Milliyetli bir İmparatorluk olan Osmanlı İmparatorluğu halkı için, Yunan Krallığı'nın kurulması bir örnek teşkil edecekti. Osmanlı İmparatorluğu Edirne Antlaşması ile, toprak yitirmekle de kalmıyor, Rusya'yı tek başına yenemeyeceğini de anlamış oluyordu. Bundan böyle, Osmanlı İmparatorluğu'nun devamı kendi kuvvetlerinden çok, devletlerarasında ki denge prensibinin yürürlük derecesine bağlı bir hale geliyordu⁷⁴

3. 4. Eflak ve Buğdan'nın Birleşmesi: Romanya Birliği

Osmanlı Devleti 1321'de Eflak'ı 1461'de Buğdan'ı himaye ve tabiiyetine aldı. Osmanlı yönetimi, Kırım'da olduğu gibi, Eflak ve Buğdan'ın da "Vayvada" adı verilen yerli prensler tarafından idaresine izin vermişti. Eflak ve Buğdan beylerinden bazıları, "Saltanat Makamına" bağlılıkta kusur edince, vermeleri gereken vergiyi geciktirince ve yerli beyler arasındaki mücadele buralarda yaşayan halkı huzursuz edince; 18. yüzyıl başlarından itibaren çoğu Fenerli Rum Beyleri'nden olmak üzere, voyvodalar tayin edilmeye başladı. Fenerli Rum

⁷⁴ Yunan İsyanı konusunda toplu bilgi için bkz.: E. Ziya Karal, **a.g.e.**, s.107-122.; Orhan Melik Küçükçüer, **a.g.e.**, s.35-38.; Fahir Armaoğlu, **a.g.e.**, s.102-107.; Murat Sarıca, **Siyasal ...**, s.107-113.; Yusuf Akçura, **a.g.e.**, s.17-20.; Coşkun Üçok, **a.g.e.**, s.65-72.

Beyleri'nden çoğu halka zulüm yapmış, iyi yönetememiş ve Eflak-Buğdan halkını Osmanlı yönetiminden soğutmuş, isyana teşvik etmiştir⁷⁵.

Romen gençlerinden Katolik olanlar, dini eğitim için Roma'ya gidiyorlardı. Burada Romen Milleti fikrini de öğrenmişlerdi. Ruslarda işgalleri sırasında ve gönderdikleri ajanlarla milliyetçilik fikrini yaymışlardı. Fransız İhtilali ve III. Napoleon'un, Fransız etkinliğini artırma yolu olarak Avrupa Milliyetçilik hareketlerini destekleyici rolünü benimsemesi milliyetçileri cesaretlendirdi. İki prenslik birleşmek istiyordu, Fransa, birlik; Avusturya, ayrılık taraftarlarını destekliyordu. Danışma meclisleri için seçimler yapılıncaya (Eylül 1857) ; her iki prenslikte de birleşme taraftarlarının çoğunlukta olduğu görüldü; birleşik bir Eflak-Buğdan, Romanya adı altında ilan edildi.

Osmanlı Devleti kararı tanımadıysa da, bu birleşmeyi kabul etmeyen İngiltere'nin Hint İsyanı ile, "Avusturya ile Fransa ve Piyemonte arasında İtalya Milli Birlik savaşları" başladığı için, Rusya karşısında yalnız kalmıştı. Fransa'da subaylık yapmış olan, Albay Alexandre Cousa'yı prenslikler başkanı seçmişlerdi. Babıali, 1859'da Cousa'yı tanımakla beraber, birliği yine tanımadı; iki meclisle yönetim kabul edildi. 1861 yılında ise, Cousa'nın iki meclisle çalışma zorluğunu ileri sürmesi üzerine, tek meclise sahip olmasını diğer devletler de kabul ettiler. 1878 Berlin Antlaşması ile, Romanya'nın bağımsız bir devlet olduğu Osmanlı'larca da kabul edildi⁷⁶.

Girit'te, 1856'da Yunanistan ve Etniki Etery'a'nın çalışmaları sonucu çıkan isyan sonucunda; bir "nizam-name" ile Girit Adası'na da özel bir yönetim sağlandı (1867). 1878'de yine bir isyan çıktı. Ekim 1878'de "Halepe Misakı" ile, Girit'in iç yönetiminde bağımsızlığını Osmanlı Devleti kabul etti. 1896'da çıkan Girit İsyanı sonunda ise; İngiltere, Fransa, Rusya, İtalya, Osmanlı askerlerini Girit'ten çıkardılar. Ada, Osmanlı egemenliğinde olacaktı. Yunan Yorgi ise genel vali tayin edilecekti.

Özetlersek; Milliyetçilik akımları sonucunda; dışarıdan da destek ve teşvik gören Hıristiyan azınlıklar birer birer Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrıldılar. Balkanlar'daki ayrılımlar, Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak kayıplarının yeni bir özelliğini oluşturdu. İlk ayrılıkçı hareket Sırp İsyanı ile başladı. Yunan İsyanı sonucu Yunanistan'ın elden çıkması, Osmanlı Devleti'nin bu yeni yolla dağılmasının ilk adımını teşkil etti. 19. yüzyılda;

⁷⁵ Yusuf Akçura, a.g.e., s.13.

⁷⁶ Stanford J. Shaw-Ezel Kural Shaw, **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye (1808-1975), C.II**, İstanbul, 1983, s.181-182.; Fahir Armaoğlu, a.g.e., s.153-157.

Yunanistan, Romanya, Sırbistan ve Karadağ; 20.yüzyılın başlarında ise Bulgaristan ve Arnavutluk, Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılarak bağımsız birer devlet oldular.

Sonuç

Osmanlı Devleti, 16. yüzyılda büyük bir İmparatorluk olarak dünya tarihindeki yerini alırken; Avrupa'da "Milli" devletler, kurulmaya başlamıştı. Avrupa'da, ticaret alanında ki gelişme feodaliteyi zayıflatmakta, bu nedenle derebeyliğin yerini, orta sınıf halk almakta dolayısıyla da, milli devletler doğmaktaydı. 18. yüzyıl sonlarında Avrupa'da "makine inkılabı" yeni bir halk sınıfını yaratmıştı. Aynı yüzyılda, İngiltere'den ayrılan Amerika ilk demokrasi deneyini geçirmekteydi. 18. yüzyılın en önemli olayı ise; şüphesiz Fransız İhtilali idi. Bu ihtilal, politik olduğu kadar, sosyal bir önem de taşımaktaydı. "Her insanın eşit haklara sahip olacağı" kutsal bir prensibi ortaya çıkardı. Ancak bu ihtilal ile adı geçen prensip kısa bir süre içerisinde bütün dünya milletlerince bir ideal olarak ta benimsendi.

Fransız İhtilali'ni ve onun sürdürücüsü I. Napoleon'la Avrupa'yı karşı karşıya getiren büyük çarpışma 1792'den 1815'e kadar sürdü. Fransız İhtilali'nin fikirleri Liberalizm ve milliyetçilik düşüncesi bütün Avrupa'ya yayıldı. Rusya, Avusturya, İngiltere ve Prusya gibi Avrupa devletleri geleneksel dengeyi yeniden kurmak kendi bağımsızlıklarını korumak, özellikle de ihtilal fikirlerinin yayılmasını önlemek amacıyla ittifaklar kurdular, kongreler topladılar. Ancak, kurulan ittifaklar; 1830 ve 1848 ihtilalleri liberalizm ile milliyetçilik akımının yayılmasını engelleyemedi. Avrupa haritası değişti, Almanya ve İtalya milli birliklerini gerçekleştirerek tarihteki yerlerini aldılar.

Milliyetçilik, Osmanlı İmparatorluğu'nu da etkilemekte gecikmedi. Bu akım ilk kez, Balkanlar'daki Müslüman olmayan unsurlar arasında iç ve dış öğelerin etkisi altında gelişti. Bu iç ve dış öğeler de Balkan Milliyetçiliği'nin niteliğini belirledi. Batı'lı devletler dini sebep başta olmak üzere, politik ve ekonomik gerekçelerle her zaman Hıristiyan unsurların koyuculuğunu yapmışlardır. 1683 Viyana bozgununa kadar, Türkler'e karşı Avrupa topraklarını nasıl koruyabiliriz diye ittifaklar kuran, planlar yapan Batılı devletler; bu tarihten sonra da, Türkler'i Avrupa'dan çıkarabilmenin yollarını arar olmuşlardı. 18. yüzyılın sonuna doğru, Avrupa türü bir kültür, ekonomik ve teknik evrimi gerçekleştiren Rusya da, bu bloka katılmıştı.

Osmanlı İmparatorluğu ise, iç ve dış nedenlerden dolayı 16. yüzyıl sonlarından itibaren gerilemeye başlamıştı. Doğu'da ve Batı'da aşamayacağı engellerle karşılaşmış, geniş bir alana yayılan İmparatorluğu'nun Merkezi yönetim ve denetimi o günkü teknik imkanlarla

sağlanamaz hale gelmişti. Osmanlı Devleti, Batı'nın geçirdiği yapısal ve kültürel gelişmeleri izleyememiş, ekonomik ve teknik ilerlemelerin de gerisinde kalmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Hıristiyanları, başta Rusya olmak üzere, İngiltere, Fransa ve Avusturya; dini, politik ve ekonomik sebepler yüzünden "haklarını savunma" adı altında Türkler'in aleyhine kullanmışlardır. 18. yüzyıl sonlarında sistemleşmiş bir biçimde ortaya atılan milliyetçilik düşüncesi de; 19. yüzyıl boyunca Osmanlı İmparatorluğu'nda bütün Gayri Müslimlere dinsel cemaatler halinde; gelenek-göreneklerini –yargılama da dahil olmak üzere- dillerini, kültürel gelişmelerini sürdürebilme hakları tanımıştı. Müslüman ve Türkler'den daha ayrıcalıklı olan Hıristiyan unsurlar, vergi yükümlülüğü karşılığında, gelişmelerini huzur ve güven içinde sağlayabilmişlerdir.

Osmanlı İmparatorluğu'nda, Türk ve İslam olanlar savaşırken; Hıristiyan unsurlar, ticaret ve zanaatla uğraşarak zengin olabilmişlerdi. Varlıklı bir orta sınıfın Hıristiyan unsurlar arasında doğup gelişmesi, bunların, iyi eğitim görebilmelerini sağlamıştı. Balkanlar'da ticaretin gelişmesi, özellikle de Rumların, deniz ticaretini de ellerine geçirmeleri Batı'lı devletlerdeki gelişmeleri yakından izleyebilmelerini ve temas kurabilmelerini de kolaylaştırıyordu. Orta sınıf Hıristiyan halk, hangi etnik unsurdan olursa olsun bağımsızlığın kazanılmasıyla yönetimde de söz sahibi olabileceğini düşündüğünden; milliyetçilik düşüncesini savunuyor, Osmanlı yönetimine karşı halkı teşkilatlandırmayı kutsal bir görev kabul ediyordu.

18. yüzyılın son çeyreğinden itibaren Rusya, Osmanlı İmparatorluğu'nu parçalayabilmek, egemenliğini altına alabilmek ya da, tamamen ortadan kaldırmak amacıyla her yola başvuruyordu. Daha, Fransız İhtilali öncesi, Balkanlar'daki Hıristiyan unsurlar arasında; dini, etnik, dil ve kültür öğelerini de kullanarak Osmanlı Devleti aleyhine isyana teşvik ediyordu. İhtilal öncesinde, Avusturya da milliyetçi bilincin Balkanlar'da uyandırılması yönünde çalışmıştır. Fransız İhtilali ile sistemleşen milliyetçi düşünce I. Napoleon tarafından özellikle Yunanlı'lar arasında yayılmıştı. Batılı ve yerli aydınların etkisiyle Milli bilinç Balkan'lı etnik unsurlar arasında uyandırılmıştır. Osmanlı Devleti'nin idari sistemindeki zaaflar ve içinde bulunduğu şartlar da, bu akımın yayılıp gelişmesini engelleyemedi.

Balkanlar'da yayılıp güçlenen Milliyetçilik akımı, Rusya'nın da kışkırtmasıyla ilk kez Sırp İsyanı ile kendini gösterdi. Bunu Yunan İsyanı izledi. Osmanlı Devleti, Sırbistan'a özerklik tanıyarak ilk isyanı az bir zararla atlatabilmişti. Milliyetçilik akımının asıl büyük etkisi, Yunan İsyanı sonucunda görüldü. Avrupa politikası bakımından; Yunan Ayaklanması'nın önemi Meternich'in başarılı politikasına indirilen en büyük darbe olmasıdır.

Dörtlü ve kutsal ittifak devletleri, Avrupa’da çıkan bütün ayaklanmaları hemen bastırdıkları halde; Yunan Ayaklanması’nı teşvik etmekle kendilerine kurdukları sisteme önemli bir darbe vurmuş oldular.

Osmanlı Devleti Yunan İsyanı’ndan önce de toprak kayıplarına uğramıştı. Fakat, bu isyan ile ilk kez, bir Hıristiyan etnik gruba mensup unsurun bağımsızlığını alması, diğerlerine de örnek olmuştur.

Yunan Ayaklanması Osmanlı Devleti’ne, bundan böyle Rusya’yı tek başına yenemeyeceğini; varlığını devam ettirebilmesinin devletler arasındaki denge politikasına bağlı olduğunu göstermiştir.

Milliyetçilik İsyanları; Rusya tarafından her zaman, Batı’lı devletlerce de değişik gerekçelerle zaman zaman desteklenen; Osmanlı İmparatorluğu’nu parçalama ve sömürgeleştirme siyasetinin temel unsuru olarak kullanılmıştır.

19. yüzyılda; Yunanistan, Romanya, Sırbistan ve Karadağ; 20. yüzyılın başlarında ise Bulgaristan ve Arnavutluk bağımsız birer devlet olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu; Brinci Dünya Savaşı sonunda ortadan kalkınca; dil, din, ırk, gelenek-görenek birliğine dayanan; bunlardan daha da önemlisi, siyasal varlıkta birlik ve ortak bir tarihi geçmiş bilincine sahip, yeni bir Türk Devleti kurulmuştur. Akılcı ve bilimci bir Türk Milliyetçiliği’ni esas alarak kurulan bu yeni devlet; tam anlamıyla Milli bir Türk Devleti’dir. Ancak; Rusya ve Batılı sömürgeci devletler Türkiye’nin gelişmesini engellemek ve milli birliğini ve bütünlüğünü bozup parçalamak için, Osmanlı Devleti’ne karşı çeşitli etnik unsurları milliyetçilik isyanlarıyla harekete geçirme politikasını günümüzde de sürdürmek istemektedirler.

Kaynakça

AĞOĞLU, Samet; **Kuvayı Milliye Ruhu, Birinci Büyük Millet Meclisi**, İstanbul, 1973.

AKARSU, Bedia; **Atatürk Devrimi ve Yorumları**, 3. baskı, Ankara, 1981.

ATATÜRK, Mustafa Kemal; **Nutuk c. 1,2,3**, 13. baskı, İstanbul, Milli Basımevi, 1981.

_____ ; **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri (1919-1938)**, 2. baskı, Ankara, 1961.

_____ ; **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II, (1906-1938)**, 2. baskı, Ankara, 1959.

_____ ; **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri III (1918-1937)**, Ankara, 1954.

_____ ; **Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri (Söylev ve Demeçler IV)** (Derleyen: Arsan, Nimet), Ankara, 1964.

_____ ; **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri V**, (Hazırlayan: Borak, Sadi-KOCATÜRK, Utkan), Ankara, 1972.

_____ ; **Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri**, 3. baskı, (Hazırlayan: KOCATÜRK, Utkan), Ankara, 1984.

ATEŞ,Toktamış; **Cumhuriyet**, İstanbul, 1986.

BAYAR, Celal; “Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluş Temeli Birinci Büyük Millet Meclisi”, **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, 1970, Sayı 31, Ss. 12-26.

BAYKARA, Tuncer; **Milli Mücadele (1918-1923)**, Ankara, 1985.

ÇEÇEN, Anıl; **Atatürk ve Cumhuriyet**, Ankara, 1981.

DAL, Kemal; “Milli Egemenlik ve Temsili”, **Atatürk Araştırma Dergisi**, cilt II (Kasım 1985), sayı 4, Ss. 97-109.

DANIŞMEND, İsmail Hami; **Türklük Meseleleri**, 3. baskı, İstanbul, 1983.

DORUK, Abdülkadir; “Tarihte 16 Türk Devleti Mes'elesi ve Türk Devletleri'nin Karakteri”, **Türk Kültürü**, Yıl 23 (Mart 1984), Sayı 251, Ss. 145-161.

Genel Kurmay Başkanlığı; **Atatürkçülük (İkinci Kitap)**, Ankara, Gnkur Basımevi, 1983.
(Atatürk ve Atatürkçülük ile ilgili Makaleler)

Genel Kurmay Başkanlığı; **Atatürkçülük (Üçüncü Kitap), Atatürkçü Düşünce Sistemi**, Ankara, Gnkur Basımevi, 1987.

Genel Kurmay Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı; **Türk Yunan İlişkileri ve Megalo İdea**, Ankara, 1985.

GİRİTLİ, İsmet; “Kemalizm, Milli Hakimiyet ve Cumhuriyet Demektir”, (**Atatürk Yolu** adlı ortak eser), İstanbul, 1981, Ss. 109-128.

GÜNEŞ, İhsan; **Birinci Türkiye Millet Meclisi'nin Düşünsel Yapısı**, (1920-19239, Eskişehir, 1985.

_____; “Türkler ve Demokrasi”, **50. Yıl Konferansları**, Ankara Üni. D.T.C.F. (Türkiye Cumhuriyeti'nin 50. Yılı) Yayınları, Ankara, 1976, Ss.151-159.

KARPAT, Kemal; **Türk Demokrasi Tarihi; Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temelleri**, İstanbul, 1967.

KUBALI, Hüseyin Nail; Atatürk Devrimleri ve Eski Reformlar, **Atatürk Önderliğinde Kültür Devrimi, R.C.D Seminer Tebliğleri (9-11 Kasım 1967)**, Ankara, 1972, Ss. 119-131.

KURAN, Ercüment; **Atatürkçülük Üzerine Denemeler**, Ankara, 1981.

KUTAY, Cemal; **Kurtuluşun ve Cumhuriyet'in Manevi Mümarları**, Ankara, 1973.

LEWIS, Bernard; **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Çev.: Kıratlı Metin, Ankara, 1970.

MUMCU, Ahmet; **Atatürk'e Göre Milli Egemenlik**, Ankara, 1986, (TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayını9.

OZANKAYA, Özer; “Atatürk'ün Demokrasi Dersleri” **SBF Dergisi**, c.37 (Eylül-Aralık 1982), No:3-4, Ss.89-103.

ÖGEL, Bahaddin; **Türk Kültürünün Gelişme Çağları**, 2. Baskı, Ankara, 1979.

ÖZBUDUN, Ergün; “Atatürk ve Devlet Hayatı” **Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi II**, (Yüksek Öğretim Kurulu Yayınları), Ankara, 1986.

SAFA, Peyami; **Türk İnkılabına Bakışlar**, Ankara, 1981.

TANYU, Hikmet; **Atatürk ve Türk Milliyetçiliği**, Ankara, Orkun Yayınları, 1961.

TEZER, Şükrü; **Atatürk'ün Hatıra Defteri**, Ankara, 1972.

TURAN, Şerafettin, **Atatürk'ün Düşünce Yapısını Etkileyen Olaylar, Düşünürler, Kitaplar**, Ankara, 1982.

TÜNAY, Bekir; Jeopolitik Tehditler Karşısında “**Yurtta Sulh, Cihanda Sulh**”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, c.II. (Temmuz, 1986), Ss. 723-756.

T.T.T. CEMİYETİ: **Tarih IV Türkiye Cumhuriyeti**, İstanbul, Devlet Matbaası, 1934.

TBMM Zabıt Ceridesi, c.I, Ankara, 1962.

TBMM Gizli Celse Zabıtları, c.1-4, Ankara, 1980.

VELİDEDEOĞLU, Hıfzı Veldet; “Ulusal Egemenliğin 50. Yılı: Türkiye’de Ulusal Egemenliğin Kurulması ve Tanıtılması” **Türk Dili**, Yıl 19, c. 22, (Mayıs, 1970) s.224, Ss.73-89.

YALÇIN, Bekir Sıtkı-GÖNÜLAL, İsmet; **Atatürk İnkılabı...**, Ankara, 1984. (Kanunlar-Kararlar-Tamimler-Bildiriler, Belgeler, Gerekçe ve Tutanaklarıyla).

YUVALI, Abdülkadir; “Milli Anlayışımızın Dayandığı Tarihi Temeller” **Milli Kültür**, (Mayıs, 1986), s.53, Ss. 46-49.